

A NYÍREGYHÁZI EVANGÉLIKUS NAGYTEMPLOM TÖRTÉNETE¹

Ez az épület Nyíregyháza legrégebbi műemléke, a megye legnagyobb befogadóképességű temploma, és a magyarországi evangélikus templomok közül a második a sorban.

Nyíregyháza Árpád-kori település, de a 18. század közepén csak egy nyomorúságos falu volt, mely a török hódoltság és a pusztító járványok következtében elnéptelenedett. Párszáz lakosa a 30 ezer holdas mezőgazdasági területet nem tudta megművelni. Ezen a nagy földbirtokon *Károlyi Ferenc* gróf, és *Palocsayné Pethő Rozália* bárónő osztozott. Károlyi gróf a vármegye vezetőitől engedélyt kért arra, hogy Nyíregyházára – elsősorban Békés megyéből – telepéseket hívjon. Városházánk közelében kétalakos bronzszobor örökíti meg azt az eseményt, mikor 1753 májusában, nemes *Petrikovics János* szarvasi csizmadia mester átveszi a gróftól a letelepedést lehetővé tevő kiváltságlevelet.

Még az év nyarán, őszén 300 tótajkú evangélikus család indult útnak, nemcsak a jobb megélhetés, hanem az ígért szabad vallásgyakorlás reményében. Kis harangjukat magukkal hozták; a hamarosan megérkező első papjuk, *Vandlik Márton* irányításával még az évben megépítették első fatemplomukat. Alig egy év telt el, és – a vallási türelmetlenség következtében – maga *Mária Terézia* császárnő rendelte el, hogy a kis templomot földig le kell rombolni, és a papjukat még a megyéből is ki kell űzni. A jóindulatú Károlyi gróf még a végrehajtás előtt értesítette telepeseit, így a megelőző éjszakán saját kezűleg bontották le imaházukat, harangjukat pedig *Sulyán Ádám* tanyáján a szénaboglya alá rejtették el. Hosszú lenne elmondani a közel 30 év szenvedéseit, a szabad vallásgyakorlásukat korlátozó intézkedések sorát, a „tírpákok” küzdelmét az ittmaradásért és a megmaradásért.

A protestánsok vallási életében igazi fordulatot *II. József* császár 1781 októberében kiadott türelmi rendelete, az ún. „Edictum tolerantiae” jelentett. Ez a rendelet kimondta, hogy ahol 100 nem katolikus család kéri, építhet magának imaházat, tarthat lelkészt és tanítót. Már pár hónap múlva elindították az építési-engedélyezési eljárást, *Giuseppe Aprilis* olasz építész tervei alapján. A kérelemre egy év után érkezett válasz a Budai Helytartótanáctól. Nem engedélyezték a díszes homlokzatot, megállapították, hogy a kérvényezőket ilyen imaház nem illeti meg, és további korlátozásokat is megfogalmaztak. Elődeink ebbe nem nyugodtak bele, ezért 1783. június 23-án keltezett felségfolyamodványban egyenesen *II. József* császárhoz fordultak, annak „veleszületett kegyességére és kegyelmére” apellálva. E levélből való a következő részlet: „Szilárd anyagból templom és torony építéséért, haranghasználatért, nem különben két lelkész és három tanító alkalmazásának engedélyezéséért esedezünk, amire a nép lélekszáma és ebből eredő szükségleteink köteleznek minket.” Az engedélyezés megtörtént, de a főméreteket talán szándékosan úgy adták meg, hogy az 5400 lelkes gyülekezet képtelen legyen megépíteni.

Először valóban úgy ítélték meg, hogy ez a feladat meghaladja erejüket, de mégis akadt néhány bátor kezdeményező, akik társulva az új lelkésszel, *Schmál Sámuellel*,

1 Demcsákné Balczó Ildikó 2011. október 29-i előadása alapján szerk. – Adámi László

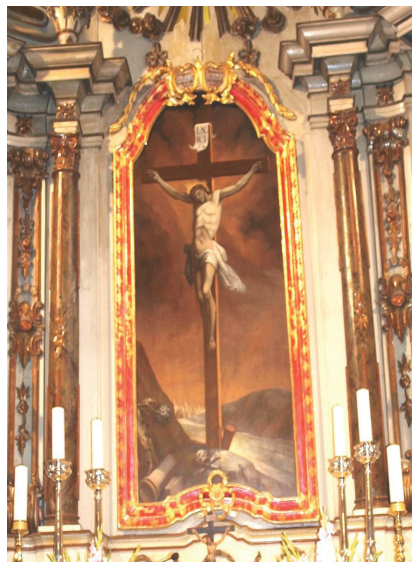
(<http://www.garainyh.hu/wordtar2/wordtar2.php?d=Lelekepito+irasok%2FDemcsakne+Balczo+Ildiko+irasai>)

fellelkesítették a többieket is, és így szent merészséggel az építés mellett döntöttek. Azzal az Istennel számoltak, akinek minden lehetséges, és aki a benne bízokat sohasem hagyja cserben. Ezután mindenki anyagi erejéhez mérten, sőt azon felül is megtette felajánlását a templomépítés költségeire. 1784. március 25-én ünnepélyes keretek között elhelyezték a templom északnyugati sarkában az alapkövet. Ennek az eseménynek 150. éves jubileumán, 1934-ben *Paulik János* igazgatólelkész, ünnepi beszédében ezt mondta: „Irigylem azt a 150 évvel ezelőtt volt elődömet, Schmal Sámuel akkori evangélikus lelkészt, akinek az Úr azt a gyönyörű szerepet juttatta, hogy letehetette ennek a templomnak alapkövét.”

Ez a templom nem kegyúri adományokból, nem gazdag emberek nagy összegű felajánlásaiból épült, hanem földművelő „tírpákok” nehezen összegyűjtött forintjaiból. Mindenki megtette, ami tőle telt, a gazdák fogataikkal együtt ajánlkoztak a kőhordásra, a családok elküldték munkabíró tagjaikat, akik segédkeztek az építésnél. A hagyományok szerint voltak olyan napok, amikor 60 lovas fogat elindult kora hajnalban, a mintegy 40 km-re lévő Bodrogkeresztúrra köért, és volt úgy, hogy éjfél is lett, mire hazaértek. A falu ébren várta őket, segítettek a lerakodásnál és másnap már lehetett beépíteni a köveket a vastag falakba. A hihetetlen csoda bekövetkezett: az akkori építési technológia mellett és szállítási körülmények között két és fél év alatt elkészült ez a templom, igaz még – úgy tudjuk – torony nélkül, egyszerű, sima homlokzattal, fehérre meszelt falakkal. Összehasonlításként, a nagykállói vármegyeháza – jelenleg elmeógyógyintézet –, 1769-1784 között, 15 évig épült (ugyanaz a Giuseppe Április tervezte, mint templomunkat). A kivitelezés irányítója *Kriechbaum Ignác* vármegyei mérnök, kiváló munkaszervező volt.

A templomszentelési ünnepre 1786. október 22-én került sor. Hála és öröm töltötte el az egybegyűlteket szívét. Olyan nagy volt a lelkesedés, hogy a délelőtti ünnep után nem is mentek haza, hanem az esti istentiszteletig áldották az Urat *Tranoscius*-énekeikkel.

Az építés, szépítés, díszítés folytatódott: 2 év múlva elkészült a belső berendezés

(1788 évszám szerepel pl. a keresztvíztartó fedelén). Felépült a torony is, és 10 év múlva, 1796-ban, *Reizinger János* falfaragó művész megalkotta gyönyörű oltárunkat. 1797-ben 25 regiszteres orgona kísérte már a gyülekezet énekét. 1800-ban *Wurczninger Mihály* kezdte festeni és aranyozni az oltárt, majd *Kraudy Ignác* folytatta a munkát: „1803-ban készen lett az oltár festése, a szószék, a keresztvíztartó és az oltár mögötti kórus lefestése, a tíz oszlop kivakolása, a lelkész lócájának elkészítése”. Az oszlopok 1804-ben nyerték el márványutánzatú megjelenésüket. A sekrestyék 1817-ben épültek (az oltár jobb oldalán lévő a 20. század közepén még keresztelőkápolnaként funkcionált).

A jelesebb jubileumok alkalmával minden generáció igyekezett felújítani, szépíteni templomunkat. *Riszdorfer János* 1883-ban a toronygömbben elhelyezett krónikájában ezt írta: „A templomfelújítással az ágostai hitvallású evangéliumi egyház hívei jámborságuknak és vallásszeretetüknek és Istenbe vetett bizodalomuknak óhajtották tanújelét adni és a templomépítő elődök drága emlékét akarják hálás kegyelettel megtisztelni...” Ekkor, 1885-1886-ban történt meg a külső homlokzat legnagyobb mérvű átalakítása, az addig sima falakat függőleges pillérekkel ritmizálták, az egyszerű barokk kő ablakkeretek és kapuk köré gazdag neoreneszánsz díszítések kerültek, a főbejárat is ekkor kapott pompás kapuépítményt.

1910-ben *Gróh István*, aki előbb az Evangélikus Kossuth Főgimnázium, majd a

Képzőművészeti Főiskola tanára volt, megtervezte templomunk belső freskóit, és az ő vezetésével a Főiskola hallgatói 10 hónap alatt elvégezték a művészi kivitelezést. (A terveket előzőleg, 1909. évi nyíregyházi látogatásakor *Benczúr Gyula* is véleményezte.) Ugyanebben az évben készítette el *Rieger Ottó* az új orgonát, amelyet utoljára 1997-ben újított fel a gyülekezet.

A legutóbbi nagyobb arányú felújítás a gyülekezet 250 éves jubileuma kapcsán történt, 2001 és 2003 között. Ekkor a toronydíszek újra aranyozásától a templom körüli járdaszintig sikerült a teljes templomkülsőt a kőburkolatokkal és a lépcsőkkel együtt rendbe tételni. Ezt a felújítást is hitből kellett elkezdeni, mert az első szerződések megkötésekor csak 20 millió forint állt rendelkezésre az 57 milliós végösszezből. Az evangélikus országos egyház és az egyházmegye támogatásán felül néhány pályázatot is megnyertünk, de a „Nyíregyházi Evangélikus Nagytemplomért” Alapítvány részére befizetett adományok is meghaladták a 20 millió forintot. Sokan pedig évről-évre adójuk 1 %-át ajánlják fel az Alapítvány céljaira.

A külső felújítás után 2005-ben csodálatos oltárképünket is restauráltathattuk. A kép a gyertyafüstpótól és a valamikor rákent laktól megfeketedett, a függőleges ráncok miatt esztétikai értéke is jelentősen lecsökkent. A képkeret felső két pajzsán akkor tűnt elő újból – egy régebbi lefestés alól – a régi cseh nyelvű bibliai felirat, a Zsidókhöz írt levél 9. fejezetéből való ige: „K Židum v 9. kap. v 12 Krystus všel jednou do svatyně, věčné vykoupení nalezl.” – Krisztus „(a tulajdon vérével) ment be egyszer s mindenkorra a szentélybe, és örök váltságot szerzett.”

* * *

Az evangélikus gyülekezet és a fejlődő település története a templomépítés után még évtizedeken át egybekapcsolódott! A nyíregyháziak számára rendkívüli jelentőségű esemény volt pl., hogy 1824-ben a templomunkban tartott gyűlésen a város lakói 730 ezer forintért megváltották a Károlyi család birtokát, és saját tulajdonukba vették.

A 19. század második harmada viszont különféle súlyos csapásokat hozott az evangélikusság és a város számára. Az 1831. évi országos kolerajárvány idején a szokásos 400-500 temetés helyett 1152 fő volt a gyülekezet vesztesége. 1832-ben az alvén 138 ház lett a tűzvész martaléka. 1834-ben rettenetes földrengés rázta meg a várost. Ezután újra pusztító járványok sötét árnyéka vetődött a gyülekezetre. 1847-ben tífuszjárvány, 1848-ban és 1849-ben kolerajárvány tizedelte meg a lakosságot. 3 év alatt 3497-en hunytak el. 1849-ben, a szabadságharc idején, *Paskievics* és *Konstantin* orosz főherceg átvonuló seregei okoztak riadalmat a városban. Utána *Haynau* rémuralma és a Bach korszak nyomasztó önkénye gyötörte a lelkeket.

A 19. század végén könnyebb évek következtek. A 20. század elejére egyházközségünk a Tiszai Egyházkerület legjelentősebb gyülekezetévé vált. Ennek eredményeként 1911-ben *Geduly Henriket* – az akkor 18 éve itt szolgáló lelkésziünket – választották meg a kerület püspökévé. Nyíregyháza ekkor lett püspöki székhely. Az akkori Tiszai Egyházkerület Árvától Brassóig terjedt, az evangélikusság lélekszáma 200 ezer volt ezen a területen, 10 egyházmegyében. Az 1914-ben kezdődő világháború gyülekezetünkben is nagy emberi és anyagi veszteséget okozott. Harangjainkat elvitték, a hadikölcsonök elemésztették a második templomra összegyűjtött pénzt. A háborút követték a Tanácsköztársaság lidércnyomásos hónapjai, 1920-ban pedig bekövetkezett a trianoni tragédia. A tíz egyházmegyéből nyolcat elcsatoltak, a lélekszám 40 ezerre csökkent. A romokon kellett újra építkezni az országnak és az egyházaknak is.

1937-39-ben is nagy veszteségek érték a gyülekezetet: rövid időn belül két püspököt és két lelkészt kellett eltemetni. Először Geduly Henriktől, majd az őt követő *dr. Domján Elek* püspöktől, valamint *Krieger Mihály* és *Paulik János* lelkészekről kellett búcsút venni. 1939-ben a 46 éves győri lelkészt, *Túróczy Zoltánt* állította Isten a nyíregyházi püspöki szolgálatba. Rendkívüli jelentőségű volt itteni működése, mert a lelki ébredés embere volt (2011. október 21-én általános iskolánk az ő nevét vette fel!).

A II. világháború vérzivataros idején, 1944 októberében a várost elfoglaló oroszok 750 hadifoglyot zártak be templomunkba. Enni nem adtak nekik, így a gyülekezet tagjai nagy kondérokban főztek tápláló leveseket. Az ételkiosztásban a püspök járt elől. Mikor október 26-án, a németek visszafoglalták a várost, a foglyok az ajtókat betörve, elmenekültek. A templomot kitakarítva, még aznap újraszentelték. Október 29-én, vasárnap minden istentiszteletet megtartottak, s a templomi hirdetés nyomán, délben az egyházközség férfi tagjai ásókkal, lapátokkal gyülekeztek a templom előtt, és elindultak temetni. Néhai *Rózse István* 1945 januárjában a presbitérium előtt beszámolt ezekről az eseményekről: „Temettünk névtelen hősöket, felismerhetetlenségig eltorzult magyarokat, németeket, oroszokat. Nem tudtuk, kik voltak, de mindegyiket még bizonyosan hazavárják és hazaimádkozzák szerető hű szívek. Helyettük ez a szomorú hír fog hazaérkezni: eltűnt a nyíregyházi harcokban. Milyen jó, hogy van valaki, aki számba vette őket...”

November 2-án újabb nagy veszteség érte a gyülekezetet; sok férfit elvittek ún. „malenkij robotra”, akiknek csak kis töredéke tért vissza. Az ott elhunytak számát ma sem ismerjük, de talán ezer családot is ért ez a tragédia. Ezek után a tanyán élő hívek, félve az elhurcolástól, egy ideig nem mertek bejönni az istentiszteletre. Az orosz katonai parancsnokság viszont szabad mozgást biztosított a lelkészeknek. Mindenhová Lutherkabátban mentek, mert csak így tudták igazolni, hogy papok. Mivel a határban egyetlen ló sem maradt, így gyalog keresték fel híveiket. Könnyes szemű emberek szaladtak eléjük, örömteli csodálkozással, hogy lelkipásztoruk él. Második kérdés az volt, hogy mi van a templomukkal? A jó hír hallatán – hogy kisebb sérülésekkel megúsza a harci cselekményeket –, hálaadó imára kulcsolták kezeiket.

A háború végeztével a bajok nem szűntek meg. 1945 májusában letartóztatták Túróczy püspök urat és másokat is a gyülekezetből. A júniusi főtárgyaláson a Népbíróság 10 évi fegyházra ítélte. Isten csodálatos kegyelméből 9 hónap után kiengedték. Első útja ide, a templomba vezetett. Az oltár zsámolyán térdelve, néma hálaimát mondott. A hívek pissenés nélkül ültek a padokban, mégis tele volt a templom imádsággal és hálaadással. Fájó vesztesége és emléke a gyülekezetnek azután nemcsak az 1947-48. évi lakosságcsere, hanem az is, hogy 1948 júniusában egy tollvonással elvették iskoláinkat, amiket a tír pákság áldozatvállalásával építettek. Az év őszén Túróczy Zoltán, a Dunántúli Egyházkerület megválasztott püspökeként, elment közülünk.

Nehéz évek következtek, a kommunista propaganda szerint a lelkészek a nép ellenségeivé váltak. *Joób Olivért* politikai okokból, 30 évi szolgálat után, 1969-ben Ostffyasszonyfára száműzték. 1976-ban *Szabó Vilmost* tiltották el minden lelkészi szolgálatától.

Hálát adunk Istennek, hogy nehézségek, súlyos csapások és fájó veszteségek ellenére is mindeddig megtartotta, megsegítette gyülekezetünket. A nyíregyházi és környéki evangélikusság ma több egyházközségbe szerveződve él; újra működhetnek iskoláink és bővültek szeretetintézményeink. Isten adott áldott, név szerint ismert szolgálattelvőket, de névtelen, egyszerű gyülekezeti tagokat is, akiknek hite, imádsága, áldozatkészsége hozzájárult ahhoz, hogy fennmaradhasson a gyülekezet, és hirdessék ezek a kövek is nemzedékeken át Isten dicsőségét!